

K OTÁZKÁM KONFRONTAČNÍHO STUDIA RUSKÉ A ČESKÉ SKLADBY

STANISLAV ŽAŽA (Brno)

Ve svém příspěvku se chci dotknout některých metodologických otázek konfrontačního studia současné ruské a české skladby. Čerpám při tom ze zkušeností získaných při nedávné kolektivní práci na II. dílu Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy.

Samá povaha konfrontačního studia — nalézání systémových vztahů mezi syntaktickými jevy v obou jazycích a odhalování diferenčních zákonitostí — vyvolává řadu komplikací, jaké se obvykle neobjevují při studiu zaměřeném převážně k syntaktické soustavě jednoho jazyka. Základní obtíž je už v tom, že při konfrontačním, porovnávacím studiu je třeba syntaktický jev hodnotit dvojím způsobem: jednak z hlediska jeho místa a závažnosti v syntaktické struktuře vlastního jazyka, jednak z hlediska jeho vztahu k odpovídajícímu jazykovému prostředí v jazyce druhém. Přitom je třeba brát v úvahu i takové činitele, jejichž zjištění bývá v druhém jazyce někdy objektivně nesehnatelné, jako stylistické zařazení, frekvenci jevu atpod. Obě uvedená hlediska musí být ovšem uplatňována komplexně a vyváženě. Není např. správné trvale podceňovat jevy skrývající diferenční problematiku jen proto, že z hlediska systémového jsou méně závažné, ani naopak přikládat zcela okrajovému jevu mimořádnou důležitost proto, že se tu vyskytuje určitý rozdíl mezi ruštinou a češtinou.

Dodržování těchto dvou požadavků je pak ztíženo tím, že v jednojazyčných mluvnících je někdy věnována odpovídajícím jevům různá pozornost, ať už proto, že obdobný jev nezaujímá v syntaktické struktuře obou jazyků stejné postavení, nebo proto, že není v obou jazycích do téže míry teoreticky vyřešen. (Srov. např. ruské obosoblenije, kterému je v ruských mluvnících a pracích věnována nesrovnatelně větší pozornost, než je tomu u nás.) Podobně je na závadu srovnávacímu zkoumání rozdílnost pojetí týchž nebo podobných jevů v ruských a českých mluvnících a s tím spjatá terminologická odlišnost, která často zastírá nebo překrývá skutečné obdoby, popřípadě rozdíl mezi oběma jazyky (srov. např. ruské pojetí přívlastku a přístavku u jména osobního: *смелый и бесстрашный, он ничего не боялся; замечательный патриот, он сумел применить свое мастерство на службе Родине*; my v takovém případě mluvíme spíše o doplňku).

Otázku, který jazyk má být východiskem při porovnávacích syntaktických výkladech, nelze rozřešit jednoznačně ve prospěch toho nebo onoho jazyka. Učiníme-li

východiskem ruštinu, dostaneme sice ucelený systémový obraz o určitém ruském syntaktickém jevu, dovíme se však jen málo o dalších možných ekvivalentech jeho českého protějšku (např. při výkladu o konstrukci *у меня* + nom. substantiva určíme, že odpovídá českému výrazu *mítí* + akuz. substantiva, můžeme ji dále uvést do souvislosti s typy *у меня болит голова, у меня украли нож* apod., stěží však můžeme na základě tohoto zjištění tvrdit, že známe beze zbytku úplný protějšek českého *mítí* + akuz.). Zvolíme-li naopak za východisko určitého výkladu češtinu, můžeme získat úplné údaje o ekvivalentním využití obdobného typu ruského, uniká nám však pohled na celkové zařazení tohoto typu v syntaktické soustavě ruské (zjištění, že českému *mítí něco* odpovídá v jistých případech *у меня* + nom., neříká zdaleka vše o postavení konstrukce s *у меня* v ruském systému). Při zkoumání konkrétních jevů je proto možné a nutné volit ten nebo onen přístup k věci, vhodně obě metody kombinovat a tak postupně zjišťovat vzájemné souvislosti, popřípadě překrývání syntaktických prostředků.

Z možnosti tohoto dvojího přístupu k porovnávacím výkladům ovšem nevyplývá, že by oba způsoby bylo nutno ustavičně uplatňovat současně, v mezích výkladu o jednom jevu. Naopak, průběžně diferencní, střídavě a nesoustavně z ruštiny a češtiny vycházející a neustále porovnávací výklady o jevech, v nichž se oba jazyky liší, byly jistou „dětskou nemocí“ porovnávacího studia (za takový způsob je např. možno považovat mechanické porovnávání předložkových vazeb na základě jednotlivých předložek: ruské předložce *за* odpovídá... — naopak českému *за* odpovídá...). Taková metoda jen zastírá skutečné systémové vztahy jevů. Diferenční hledisko však nesmí narušovat plastický pohled — byť i dílčí — na syntaktickou soustavu ruštiny. Proto je třeba při výkladech sice implicitně uplatňovat hodnocení jevů podle uvedených kritérií — systémové důležitosti a diferencnosti —, je však nutné zaměřit se především na ucelený výklad o syntaktických prostředcích ruských. Dalším požadavkem je náležité rozlišování jevů: typům důležitým a skutečně diferencním je nutno věnovat odpovídající pozornost (jde např. o určité druhy jednoduchých vět); příslušné místo musí být vymezeno i jevům méně častým nebo méně nápadným, které však mají svou diferencní problematiku (např. otázka shody přívlasku u číselných výrazů jako *остальные пять учеников* × *ostatních pět žáků*); konečně je třeba náležitě hodnotit i typy nevykazující zřejmou diferencní problematiku, ať proto, že je zde žádoucí přesné vymezení, až pokud se oba jazyky shodují, nebo proto, že může jít o typ neproblematický jen zdánlivě (např. opakované větne členy).

K otázce rozdílů mezi ruskou a českou koncepcí syntaktické soustavy: v syntaktických pracích, zaměřených na širší okruh českých uživatelů je výhodné vycházet z pojetí obvyklého v českém mluvnictví, aby se čtenáři dostalo poučení o příslušných ruských prostředcích na základě těch znalostí a pojmů, které si osvojil již při poznávání mateřského jazyka, a aby mu odlišnost terminologie nebo zařazení určitého jevu nezastírala skutečné shody nebo rozdíly mezi oběma jazyky. Určitá nevýhoda

tkví však na druhé straně v tom, že tento způsob vytváří jistou překladu mezi pracemi ruských a našich syntaktiků, takže čtenář, který hledá poučení také v mluvnicích a pracích ruských, musí se naopak obtížněji vyrovnávat se dvěma různými pojetími.

Ke konci se chci zmínit ještě o jednom požadavku, který je kladen na konfrontační syntaktické výklady, a to o požadavku přesnosti a úplnosti výkladů. Podobně jako se např. v morfologii statistickými údaji o frekvenci toho nebo jiného slovesného tvaru nebo přízvučového typu substantiva apod. doplňují a zpřesňují systémová zobecnění, tak by také ideálem diferenčních výkladů syntaktických mělo být přesné a vyčerpávající konstatování o možnostech využití každého syntaktického typu a maximálně přesné vymezení konkurujících prostředků. Situace v syntaxi se však poněkud liší od situace v morfologii, která ke zjištění výskytu, popřípadě hranic určitého jevu může vzít na pomoc slovník nebo jinou pomůcku. Nedostatek srovnávacího materiálu, který dosud pocítujeme a který je pochopitelný při širokém rejstříku syntaktických jevů, a daleko menší celková propracovanost syntaxe z diferenčního hlediska, než je tomu v morfologii nebo v hláskosloví, jsou hlavními příčinami toho, že se ještě někdy musíme při syntaktických výkladech omezovat na obecné charakteristiky a aproximativní údaje, zejména pokud jde o frekvenci a stylistickou hodnotu jevů. Je to přirozeně stav nežádoucí. Na druhé straně však jistě nelze čekat tak dlouho, až by úplným nashromážděním diferenčního materiálu vznikly předpoklady pro exaktní zpracování všech syntaktických jevů, nýbrž je nutno činit dílčí zobecnění s tím vědomím, že budou novějšími údaji podstatněji doplněna, zpřesněna nebo i korigována. Nedostatky tohoto druhu v současném stavu konfrontačního syntaktického studia jsou proto nezbytnou přechodnou fází, kterou další vývoj bádání samozřejmě překoná.